

Ks. MATEUSZ WŁOSEK
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Teologiczny
<https://orcid.org/0000-0001-8547-6814>

Sprawozdanie z II Kongresu Teologii Praktycznej *Parafia jutra*

(Licheń Stary, 19–21 września 2023 r.)

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie we współpracy z czterema stowarzyszeniami teologii praktycznej zorganizował II Kongres Teologii Praktycznej „Parafia jutra”, który odbywał się 19–21 września 2023 r. w Domu Pielgrzyma „Betlejem” przy Sanktuarium Matki Bożej Licheńskiej w Licheniu Starym (woj. wielkopolskie). Wśród czterech wspomnianych stowarzyszeń współorganizujących wydarzenie znalazły się: Polskie Stowarzyszenie Pastoralistów, Stowarzyszenie Katechetyków Polskich, Stowarzyszenie Liturgistów Polskich oraz Stowarzyszenie Homiletów Polskich.

II Kongres Teologii Praktycznej był poświęcony analizie współczesnej polskiej parafii oraz próbie wytyczenia dla niej nowych kierunków działań. Zaproszenie do udziału w Kongresie zostało skierowane nie tylko do teologów podejmujących w swojej pracy naukowej zagadnienia teologii praktycznej, ale również do osób zaangażowanych w czynną posługę duszpasterską w parafiach (zarówno duchownych, jak i świeckich). Partnerami wydarzenia były dwa gremia Konferencji Episkopatu Polski: Komisja ds. Duszpasterstwa oraz Zespół ds. Nowej Ewangelizacji.

Wystąpienie ks. prof. ucz. dr. hab. Tomasza Wielebskiego (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) rozpoczęło obrady kongresu. Przewodniczący Polskiego Stowarzyszenia Pastoralistów w pierwszym dniu spotkania (19.09.2023) przedstawił ideę zjazdu. Dynamika całego kongresu została ukształtowana przez paradygmat teologii praktycznej *widzieć – ocenić – działać*. W pierwszym etapie (1. oraz 2. sesja plenarna) przedstawiono obraz społeczeństwa i Kościoła (szczególnie parafii) z różnych perspektyw. Następnie (3. i 4. sesja plenarna) dokonano analizy biblijnej wspólnoty pierwszych uczniów oraz teologicznopastoralnego namysłu nad stanem polskich parafii. Ostatnim etapem były spotkania uczestników kongresu skupionych w sześciu grupach tematycznych, które miały wypracować konkretne kierunki działań dla parafii katolickich w Polsce.

Pierwsza sesja plenarna, zatytułowana *Uwarunkowania pracy polskich parafii*, została zainaugurowana przez referat *Uwarunkowania duszpasterstwa w Polsce*, który wygłosił bp prof. ucz. dr. hab. Wiesław Śmigiel (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). W wystąpieniu mówca zauważył, że polskie duszpasterstwo konfrontuje się z dwoma negatywnymi trendami: z konsekwencjami komunizmu oraz liberalno-lewicowym stylem życia. Z kolei wśród pozytywnych zjawisk wyodrębniono wzrastającą aktywizację społeczeństwa, która przyczynia się do wzrostu grupy tzw. participantes w polskich parafiach. Problemem wewnętrznym polskiego Kościoła w opinii prelegenta może być osłabiony zapal duszpasterski, który przejawia się w podtrzymywaniu status quo.

Kolejnym mówcą tej sesji była dr Joanna Chwaszcz (Katolicki Uniwersytet Lubelski), która wygłosiła referat pt. *Jakość życia w Polsce i jej uwarunkowania – doświadczenia Covid-19 i migracji uchodźców wojennych z Ukrainy*. Wystąpienie wykazało, że pandemia koronawirusa oraz agresja Rosji na Ukrainę znacząco wpłynęły na odczuwanie poczucia bezpieczeństwa przez Polaków. Prelegentka wskazała, że w zaistniałej sytuacji w społeczeństwie ukształtowały się modele zachowań, które miały pomoc skrzyżowanym ludziom w przystosowaniu się do zaistniałej sytuacji. Przed procesem adaptacyjnym nastąpił szereg czynności związanych z fazą chaosu (np. zaprzeczenie, obwinianie siebie, przyjmowanie substancji psychoaktywnych). J. Chwaszcz wskazała, że wsparcie społeczne okazało się metazasobem chroniącym zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży. Problemem jednak pozostaje brak merytorycznego przygotowania osób, które podejmują pracę z młodzieżą.

Referat *Zmiany religijności społeczeństwa polskiego*, wygłoszony przez prof. dr hab. Mirosławę Grabowską (Uniwersytet Warszawski), stanowił ostatnie wystąpienie I. sesji plenarnej II Kongresu Teologii Praktycznej. Zaprezentowano analizę poziomu religijności w Polsce w oparciu o dane sondażowe Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS), uzyskane w latach 1992–2022. Prelegentka stwierdziła, że w Polsce następuje powolny spadek poziomu wiary religijnej oraz szybszy spadek poziomu praktykowania. Pojawiła się istotna uwaga, że proces sekularyzacji nie przebiega równomiernie: szybciej postępuje spadek praktyk religijnych, a wolniej zanik wiary wśród badanych. Mówczynie wskazała na Polskę jako szczególnie przypadek, gdzie nie sprawdziła się w pełni teoria sekularyzacji stworzona przez Jose Casanovę.

Referaty drugiej sesji kongresowej, noszącej nazwę *Parafia w perspektywie wyników badań socjologicznych*, były częściowo prezentacją wyników badań społecznych zrealizowanych wcześniej przez prelegentów. W pierwszej kolejności uczestnicy kongresu wysłuchali wystąpienia prof. dr hab. Kai Kaźmierskiej (Uniwersytet Łódzki) na temat *Parafia w świetle badań oraz syntez synodalnych w Archidiecezji Łódzkiej*. Prelegentka przedstawiła wyniki swoich badań przeprowadzonych na terenie Archidiecezji Łódzkiej oraz analizę dokumentów powstałych w procesie Synodu Diecezjalnego oraz Synodu o Synodalności w Kościele powszechnym. Referat rekonstruował opinie członków parafii Archidiecezji Łódzkiej oraz poziom ich świadomości i zaangażowania w życie wspólnoty kościelnej. W opinii prof. Kaźmierskiej wierni nie postrzegali misji ewangelizacyjnej jako konstytutywnego zadania Kościoła. Świadomość misyjnej odpowiedzialności pojawiła się w czasie, kiedy Synod Diecezjalny został włączony w proces synodalny Kościoła powszechnego.

Obraz księdza w świadomości polskiej młodzieży to temat kolejnego referatu, wygłoszonego przez ks. dr. Tomasza Adamczyka (Katolicki Uniwersytet Lubelski). Duchowny przedstawił wyniki badań socjologicznych prezentujących obraz księdza w opinii polskiej młodzieży. Młodzi ludzie przejawiają zwykle krytyczne podejście do osób duchownych, jeżeli spotykają się z brakiem zrozumienia i empatii po stronie księdza. Według badań młodzież zarzuca duchownym hipokryzję, która przejawia się w stawianiu wysokich wymagań moralnych wiernym przy jednoczesnym lekceważeniu tych wskazań w życiu osobistym duchownych. Wśród pozytywnych aspektów prelegent zwrócił uwagę na rolę księdza będącego nauczycielem religii w szkole. Wśród różnych grup duchownych właśnie szkolni katecheci byli obdarzani przez młodych ludzi stosunkowo najwyższym poziomem zaufania. Natomiast rozwijanie kompetencji miękkich (towarzyszenie, empatia, słuchanie) stanowi w opinii Tomasza Adamczyka pilne zadanie dla osób duchownych pracujących z młodzieżą.

Ostatnie wystąpienie w sesji stanowiło prezentację badań przeprowadzonych wśród dwudziestu czterech proboszczów metodą „world cafe”. Wyniki badań przedstawiał członek zespołu badawczego, dr Mateusz Tutak (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego). W wystąpieniu zatytułowanym *Parafia jutra z perspektywy proboszczów w świetle badań metodą „world cafe”* mówca relacjonował rezultaty badań z zastosowaniem metody jakościowo-aktywizującej wobec dwóch grup proboszczów z obszaru całej Polski. Duchowni w czasie badania prowadzili dyskusję odnoszącą się do ich osobistych przeżyć i spostrzeżeń związanych w działalnością parafii w Polsce. Wśród badanych odpowiadających na pytanie o przyszłość wspólnot parafialnych w okresie następnych dziesięciu lat pojawiły się odczucia niepewności oraz zagubienia. Uczestnicy badań dzielili się również swoim poczuciem samotności w pełnieniu posługi proboszcza parafii.

Trzecia sesja plenarna, nosząca tytuł *Biblijno-teologiczne podstawy życia parafialnego*, rozpoczęła się referatem *Konstytutywne elementy tożsamości wspólnot wyznawców Chrystusa na podstawie Dz 4,32-35*, zaprezentowanym przez ks. prof. dr. hab. Janusza Kręcidłę MS. Elementy życia kościelnego wyłaniające się z fragmentów księgi Dziejów Apostolskich wskazują, że wspólnota pierwszych uczniów Chrystusa opierała się na: wspólnocie dóbr materialnych, głoszeniu prawdy o zmartwychwstaniu, jedności wyznawców oraz szacunku wobec autorytetu apostołów. W ocenie prelegenta cechy pierwotnego Kościoła stanowią wiążący punkt odniesienia dla współczesnych wspólnot eklezyjalnych.

Po wystąpieniu odnoszącym się do obrazu Kościoła z księgi Dziejów Apostolskich przewidziano referat bp. prof. ucz. dr. hab. Andrzeja Czai (Uniwersytet Opolski), przewodniczącego Komisji ds. Duszpasterstwa Konferencji Episkopatu Polski. Hierarcha nie mógł jednak wziąć udziału w spotkaniu z powodów zdrowotnych, dlatego tekst wystąpienia *Komunijna wizja parafii otwartej i służebnej* w imieniu biskupa opolskiego odczytał bp Waldemar Musioł, pełniący funkcję sekretarza Komisji ds. Duszpasterstwa KEP. Treść opracowania bp. Czai wskazywała, że otwartość parafii na każdego człowieka (bez względu na jego uwarunkowania życia) wynika z jej katolickiego charakteru. Otwartość oznacza również postawę wzajemnego przyjęcia duszpasterza oraz wiernych świeckich. Ewangelizacja, katechizacja, posługa caritas, mistagogia to elementy, które w opinii przewodniczącego Komisji ds. Duszpasterstwa KEP konstytuują służebny charakter wspólnoty parafialnej.

Współczesnym wyzwaniem dla Kościoła powszechnego (nie wyłączając parafii) pozostaje sprawa synodalności. Ostatni referat trzeciej sesji plenarnej, zatytułowany *Synodalność a nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne parafii*, wygłoszony przez ks. prof. ucz. dr. hab. Tomasza Wielebskiego, był poświęcony wspomnianej kwestii. W opracowaniu zwrócono uwagę na zależności występujące w nauczaniu papieża Franciszka pomiędzy synodalnością, nawróceniem pastoralnym oraz duszpasterstwem misyjnym. Parafia powinna stawać się wspólnotą wspólnot, która nie obawia się historycznych zmian i próbuje odpowiadać na potrzeby wiernych. W przekonaniu ks. Wielebskiego istnieje pilna potrzeba recepcji instrukcji *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła* opublikowanej przez watykańską Kongregację ds. Duchowieństwa w 2020 r. Opracowanie stanowiło ostatnie wystąpienie pierwszego dnia II Kongresu Teologii Praktycznej.

W następnym dniu kontynuowano refleksję teologiczną nad funkcjonowaniem parafii. Czwartą sesją *Parafia w perspektywie badań teologicznych* zawierała wystąpienia czterech prelegentów, którzy przedstawili rolę wspólnoty parafialnej w świetle potrójnej misji Chrystusa: prorockiej, kapłańskiej oraz królewskiej. Pierwsze dwa opracowania, poświęcone katechezie parafialnej oraz homilii, odnosiły się do misji prorockiej.

Prof. dr hab. Anna Zellma (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) w wystąpieniu *Katecheza parafialna. Stan aktualny. Oczekiwania i wyzwania* przedstawiła wyniki badań przeprowadzonych wśród katechetów, którzy wyrażali swoje opinie dotyczące pracy w szkole, posługi w parafii oraz relacji zachodzących pomiędzy nimi a rodzicami i proboszczami. W wystąpieniu zwrócono uwagę na potrzebę formacji katechetów w parafiach. Respondenci stwierdzili bowiem, że często spotkania przygotowywane przez proboszczów dla katechetów mają jedynie wymiar organizacyjny z pominięciem elementów formacyjnych.

Kolejne opracowanie, odnoszące się do misji prorockiej, zostało przygotowane przez ks. prof. dr. hab. Henryka Sławińskiego (Uniwersytet Jana Pawła II w Krakowie). Mówca w referacie *Przepowiadanie słowa Bożego a wyzwania dla wspólnoty parafialnej* wskazał na homilię jako uprzywilejowaną formę głoszenia słowa Bożego w parafii. Poprzez proklamowane słowo Boże we wspólnocie parafialnej wierni mogą odkrywać swoją tożsamość misyjną, która pozwala wyjść z przesłaniem Ewangelii do współczesnego człowieka. W opracowaniu zwrócono jednak uwagę na elementy wymagające udoskonalenia w głoszeniu homilii w Polsce. Na podstawie przeprowadzonej analizy homilii w Polsce zauważono potrzebę wzmocnienia aspektu teologicznego, katechetycznego oraz mistagogicznego.

Następnie dokonano spojrzenia na parafię z perspektywy misji kapłańskiej. Uczestnicy kongresu wysłuchali referatu ks. prof. ucz. dr. hab. Piotra Kulbackiego (Katolicki Uniwersytet Lubelski) pt. *Liturgia źródłem i szczytem urzeczywistniania się wspólnoty parafialnej*. Prelegent omówił przebieg celebracji liturgicznych zarejestrowanych w czasie pandemii. Uzyskane dane mogą świadczyć o faktycznym poziomie formacji liturgicznej w parafiach, ponieważ transmitowane celebacje były nagłą odpowiedzią na potrzeby wiernych, którzy w czasie tzw. lockdownu pragnęli uczestniczyć w liturgii poprzez łączność internetową. Zwrócono uwagę, że zgromadzenie liturgiczne jest „sakramentem Kościoła”, dlatego celebacje powinny ukazywać tajemnicę zbawienia, która dokonała się w Chrystusie. Poglądzenie mistagogii liturgicznej pozostaje istotnym postulatem dla polskich parafii.

Wystąpienie *Wyzwania dla wspólnoty parafialnej w zakresie diakonii chrześcijańskiej*, przygotowane przez ks. prof. dr. hab. Wiesława Przygodę (Katolicki Uniwersytet Lubelski), dopełniło triady misji Chrystusa, wskazując na zadanie królewskie (służebne) wspólnoty parafialnej. Wspólnota parafialna budowana przez wiernych tworzących relacje wzajemnej miłości oraz świadczących postawę miłosierdzia wobec potrzebujących staje się świadkiem Chrystusa dla osób niewierzących i obojętnych religijnie. Prelegent zaznaczył, że w budowaniu wspomnianego modelu istotne są następujące kryteria: rozwój wśród parafian duchowości relacyjnej, wzmacnianie więzi miłości w małżeństwach i rodzinach, powołanie parafialnej grupy charytatywnej, która będzie stanowić miejsce wolontariatu dla młodych ludzi.

Referat zakończył etap kongresu, który był poświęcony spojrzeniu na parafię w świetle Objawienia oraz Magisterium Kościoła. Paradygmat teologicznopastoralny określa ten krok terminem *ocenić*. W kolejnej części spotkania uczestnicy zostali zaproszeni do udziału w jednym z sześciu paneli dyskusyjnych poświęconych konkretnemu aspektowi działania parafii.

Panel dyskusyjny zawierał trzy istotne elementy: wykład wprowadzający prelegenta, dyskusja odnosząca się do tematu wystąpienia oraz formułowanie wniosków i postulatów. Dyskusje w grupach odbywały się drugiego dnia kongresu (20.09.2023), z kolei prezentowanie przez relatorów wniosków i postulatów grup przed wszystkimi uczestnikami miało miejsce ostatniego dnia obrad (21.09.2023). Cały proces pracy w grupach oraz prezentacji

jej rezultatów stanowił dopełnienie trzeciego kroku triady paradygmatu teologii pastoralnej, który jest określany terminem *działać*. Stanowił bowiem element prakseologiczny, który jest niezwykle istotny w teologii praktycznej.

Poniżej zaprezentowano tematy zaprezentowanych wykładów, które stanowiły wstęp do dyskusji w małych grupach. Następnie po treści każdego z wykładów zamieszczono w sprawozdaniu wnioski i postulaty sformułowane przez grupy. W ten sposób przyjęto kryterium tematyczne zamiast chronologicznego (wykłady oraz prezentacje wniosków miały miejsce w różnych dniach) w celu lepszej przejrzystości. Panele dyskusyjne zostały poświęcone następującym tematom:

1. *Liturgia w centrum życia parafii*;
2. *Parafia szukająca*;
3. *Formacyjne zadanie parafii*;
4. *Rodzina w parafii*;
5. *Parafia a lokalne instytucje życia społecznego*;
6. *Tożsamość świeckich i prezbiterów a ich współodpowiedzialność za parafię*.

Pierwszy panel dyskusyjny *Liturgia w centrum życia parafii* został zainicjowany wprowadzeniem przygotowanym przez ks. dr. Waldemara Bartochę (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie). Wskazał, że fundamentem budowania żywego Kościoła jest liturgia, szczególnie Eucharystia, która jest szkołą miłości Boga i bliźniego. Postulaty wynikające z dyskusji zostały zaprezentowane przez ks. prof. ucz. dr. hab. Piotra Kulbackiego i zawierały następujące punkty: utworzenie w parafiach cyklu katechez liturgicznych w celu pogłębienia mistagogii, rozpowszechnienie wśród duchownych i wiernych przesłania dokumentu papieskiego o liturgii *Desiderio desideravi*, zaproszenie uformowanych osób świeckich do podjęcia posługi lektora i akolity.

Ks. prof. dr. hab. Leszek Szewczyk (Uniwersytet Śląski w Katowicach) przygotował wykład dla uczestników panelu *Parafia szukająca*, zwracając w opracowaniu uwagę na ewangelizacyjną rolę parafii oraz potrzebę dostosowywania treści i form przepowiadania słowa Bożego do kondycji współczesnych odbiorców. Wśród wniosków wyklarowanych po rozmowie między członkami grupy należy zauważyć, m.in.: pierwszeństwo homilii jako narzędzia ewangelizacyjnego; potrzebę odnowy języka przepowiadania, bez zubożania treści; konieczność formacji duchownych do posługi ewangelizacyjnej czy rolę poszukiwania nowych form ewangelizacyjnych (bez porzucania starych skutecznych metod duszpasterskich). Funkcję relatora grupy pełnił o. dr Idzi Soroburski OFM.

Referat zaprezentowany w ramach trzeciego panelu wskazał na konieczność zmiany celów duszpasterskich w parafiach. Ksiądz dr hab. Wojśław Czupryński (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie) we wprowadzeniu *Formacyjne zadanie parafii* dostrzegł potrzebę przejścia od duszpasterstwa skoncentrowanego na udzielaniu sakramentów do duszpasterstwa, w którym priorytetem jest budzenie i pogłębianie wiary. W swoich wnioskach uczestnicy grupy zwrócili uwagę, że w duszpasterstwie parafialnym kerygmat musi poprzedzać paranezę. Postulowano również: potrzebę przeniesienia akcentu z duszpasterstwa dzieci na duszpasterstwo młodzieży i dorosłych (odejście od homilii skierowanej do dzieci w Mszach z przeważającym udziałem dorosłych), dowartościowanie znaczenia ruchów religijnych, konieczność formacji chorych i samotnych parafian, potrzebę solidnej katechezy przedchrzcielnej i niezależnej od sakramentów katechezy dorosłych. Funkcja relatora została powierzona ks. dr. Sebastianowi Wiśniewskiemu OMI.

Czwarta grupa dyskusyjna rozpoczęła spotkanie od wykładu ks. prof. ucz. dr. hab. Romana Buchty (Uniwersytet Śląski w Katowicach) pt. *Rodzina w parafii*. Mówca, odwołując się do nauczania Kościoła na temat rodziny, przypomniał, że stanowi ona „Domowy Kościół” w świetle przesłania Soboru Watykańskiego II, a więc powinna podejmować

funkcje właściwe dla katechumenatu. Postawiono pytanie, czy współczesne chrześcijańskie rodziny są przygotowane do przekazu wiary chrześcijańskiej? Relatorka grupy, dr Kamila Frejusz, na forum kongresu przedstawiła szereg postulatów sformułowanych w grupie, wśród nich można wymienić: uwzględnienie pobożności ludowej w duszpasterstwie rodzin, potrzebę tworzenia miejsc dla matek z dziećmi, obligatoryjność formacji dla małżeństw odpowiedzialnych za duszpasterstwo rodzin, indywidualizację w przygotowaniu par do zawarcia sakramentu małżeństwa.

Kolejny panel dyskusyjny zainicjował ks. dr Łukasz Simiński (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) wystąpieniem *Parafia a lokalne instytucje życia społecznego*. Podczas referatu zaakcentowano rolę parafii, jaką może odgrywać w rozwoju lokalnej społeczności, realizując nie tylko funkcje religijne, ale również społeczne. Postulaty i wnioski nakreślone przez grupę wskazywały m.in. na potrzebę powierzenia odpowiedzialności osobom świeckim. Zmiany personalne wśród księży mogą doprowadzić do osłabienia podjętej współpracy pomiędzy parafią a inną instytucją społeczną. Konieczne jest również weryfikowanie inicjatyw, do których parafia jest zapraszana przez inne instytucje życia społecznego. Z rezultatami pracy grupowej zapoznał uczestników kongresu relator ks. Tomasz Pązik.

Temat szóstego panelu dyskusyjnego *Tożsamość świeckich i prezbiterów a ich współodpowiedzialność za parafię* został przygotowany przez prof. ucz. dr hab. Jolantę Kurosz (Uniwersytet Adama Mickiewicza) oraz ks. prof. dr. hab. Dariusza Lipca (Katolicki Uniwersytet Lubelski). Wykładowcy w świetle katolickiej teologii nakreślili elementy konstytuujące tożsamość świeckich i księży. Podkreślono również wzajemną korelację pomiędzy laikatem i prezbiterami w odpowiedzialności za wspólnotę parafialną. Dariusz Chmielewski jako relator grupy zaprezentował wnioski i postulaty na kongresowym forum. Wśród licznych elementów prezentacji należy zauważyć: wskazanie parafii jako miejsca odkrywania powołania, wyartykułowanie potrzeby formacji świeckich liderów, promocję diakonatu stałego. Wyartykułowano również potrzebę nawrócenia pastoralnego, obejmującego rady duszpasterskie i ekonomiczne, czy rozwijanie duchowości synodalnej i kultury spotkania w parafiach.

Relatorzy prezentowali wyniki prac w czasie kongresowego spotkania plenarnego, natomiast po ich wystąpieniach każdy uczestnik kongresu otrzymał możliwość zgłoszenia własnych wniosków i postulatów. Sesja była koordynowana przez ks. Tomasza Wielebskiego. Uczestnicy II Kongresu Teologii Praktycznej licznie wzięli udział w prezentacji własnych przemyśleń. Poniżej zaprezentowano część wniosków i postulatów zgłoszonych przez członków Kongresu:

- rozpowszechnienie katechez kerygmatycznych;
- zwrócenie uwagi, że formacja rodzin nie może obejmować jedynie okresu przygotowania do zawarcia sakramentu małżeństwa;
- potrzeba kształtowania katolickich elit;
- refleksja nad nowym sposobem finansowania parafii;
- rozszerzenie etatów o charakterze ewangelizacyjno-duszpasterskim w kuriach diecezjalnych;
- konieczność tworzenia solidnych weekendowych kursów przedmałżeńskich dla osób oddalonych od Kościoła.

Uczestnicy otrzymali dodatkowo możliwość wyrażenia swoich propozycji poprzez przesyłanie drogą mailową wiadomości skierowanych do organizatorów spotkania po zakończeniu kongresu. Prezentacja wniosków i postulatów była zarazem dopełnieniem trzeciego kroku paradygmatu teologii pastoralnej (*działać*) i ostatnią częścią II Kongresu Teologii Praktycznej „Parafia jutra”.

Ks. prof. ucz. dr hab. Tomasz Wielebski w kończącym przemówieniu wyraził podziękowania wobec wszystkich podmiotów naukowych oraz kościelnych zaangażowanych w organizację i przeprowadzenie spotkania. Zaznaczył, że wnioski i postulaty sformułowane przez sześć grup oraz innych uczestników zostaną zredagowane, a następnie przedstawione Komisji ds. Duszpasterstwa i Zespołowi ds. Nowej Ewangelizacji działającymi w ramach Konferencji Episkopatu Polski. Owocem prac II Kongresu Teologii Praktycznej będzie wydana publikacja, zawierająca treść wszystkich wystąpień mających miejsce podczas trzydniowego spotkania.